

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Нищети Володимира Анатолійовича

**«Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи
в процесі навчання української мови»,**

подану на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук зі спеціальності

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

(014 – Середня освіта)

1. Актуальність теми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного й духовного розвитку, створення умов для самореалізації кожної особистості та формування нових життєвих орієнтирів. Закон України «Про освіту» (2017р.) та інші законодавчі акти, які спрямовані на сприяння процесам демократизації на всіх рівнях функціонування освітньої сфери, створюють умови для розвитку креативної особистості, що здатна творчо працювати й готова до професійного саморозвитку. Розв'язати ці завдання можна за умови формування риторичної компетентності учнів основної школи, впровадження в навчальний процес педагогічного проектування, інноваційних педагогічних технологій.

У системі основної школи формуванню мовних та мовленнєвих умінь і навичок учнів приділяється належна увага. Цьому сприяють зміст та організація роботи в межах вивчення української мови. Справді, рівень комунікативної майстерності особистості учня засвідчує його загальну компетентність, презентує його як мовну особистість.

У цьому контексті дослідження Володимира Анатолійовича Нищети є актуальним та своєчасним, оскільки репрезентує методику формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі вивчення української мови.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі.

У дисертаційній роботі В. А. Нищети категорійний апарат упорядковано логічно. Автор визначив об'єкт, предмет, мету, основні завдання та методологічну основу наукового проекту, схарактеризував етапи наукового пошуку, обґрунтував новизну, вказав на практичне й теоретичне значення одержаних результатів.

Запропонована гіпотеза дослідження конкретизується в часткових гіпотезах. Це дозволило здобувачеві розробити логіку дослідження.

Дисертант ґрунтовно доводить свої наукові передбачення на основі інтегративного аналізу та компетентнісного підходу, положень філософії, психолінгвістики, лінгводидактики, лінгвістичних концепцій.

Не викликає заперечень обраний автором спосіб викладання матеріалу дисертації. Структура повною мірою відповідає об'єкту, предмету, поставленій меті та завданням дослідження та засвідчує, що воно охоплює цілісний процес наукової роботи.

3. Наукова новизна і достовірність наукових положень. У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих у процесі дослідження результатів. Під час роботи автором одержано такі нові факти:

- науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування риторичної компетентності учнів основної школи;
- визначено лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності учнів основної школи;
- обґрунтовано концептуальні положення риторичного підходу в шкільній мовній освіті;
- розроблено та впроваджено в процес навчання української мови технології риторизації шкільного курсу української мови, мовленнєвого розвитку учнів, навчальних завдань тощо.

Висновки в дисертаційній роботі логічні й переконливі. Схвально оцінюємо додатки до наукової роботи, що репрезентують повну картину

проведення експериментальних студій. Представлений матеріал ретельно систематизований. Він має практичне значення для подальшого його використання в межах аудиторної та позааудиторної роботи.

4. Значення отриманих результатів для науки і практичного використання.

Аналіз дисертації та автореферату В. А. Нищети вказують на достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дослідженні, які мають значення для подальшого розвитку методичної науки в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в збагаченні та удосконаленні навчально-методичного забезпечення реалізації риторичного аспекту української мови в контексті комунікативно спрямованої шкільної мовної освіти.

Теоретичні положення дослідження автором доведено до практичної реалізації у вигляді видань: монографії («Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи»), посібників, навчально-методичних комплексів тощо.

Схвальної оцінки заслуговує і те, що результати дослідження В. А. Нищети впроваджено в навчальний процес гімназій, загальноосвітніх шкіл різних регіонів України.

5. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях.

У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 56 друкованих праць (із них: 1 монографія, 4 навчальних посібників та методичних рекомендацій, 20 статей у провідних фахових виданнях України, 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, аналіз їх змісту та проблематики свідчить про відображення основних результатів кожного з розділів дисертації. Загальний обсяг авторського доробку з теми дослідження є вагомим і становить 730 сторінок. Їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам. Висновки і результати дослідження

доповідались на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Здобувач продемонстрував глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 522 сторінки.

Засадничим у роботі є розділ I – «Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження», у якому В.А. Ницета визначив філософські засади сучасної риторики, представив феномен риторики в культурології та соціології, риторичну парадигму в гуманістичній та гуманітарній парадигмах.

Схвально оцінюємо той факт, що автор наводить концептуальні параметри нової риторичної парадигми, розглядає сучасну риторичну парадигму через призму лінгвістики, теорії комунікації. Автор ґрунтовно висвітлює питання про суть та зміст риторичної комунікації (стор. 66), спирається на дефініцію «риторична комунікація», яку ввів Б. Франц-Берингер. Основою риторичної комунікації є теза: уміння вибудовувати міркування історично виникає як уміння переконати іншого. Передати іншому свою впевненість і віру, пов'язану з певною системою цінностей і шкалою осмислення реальності.

Позитивним за текстом дисертації є й те, що автор не оминає увагою аспект дуалізму природничого та гуманітарного знання й відповідних типів мислення та світоглядів. В.А. Ницета звертається до аналізу наукового доробку О.Юніної, яка обґрунтувала смисл сучасної риторичної парадигми, розкритого через систему семи риторичних законів, кожний із яких є конкретним напрямом здійснення гуманізації та гуманітаризації (стор. 102).

Привертає увагу інноваційний погляд автора дисертації щодо визначення психолого-педагогічних основ формування риторичної компетентності учнів основної школи (Розділ 2). Погоджуємося з думками В.А. Ницети в тому, що риторична компетентність постає вищою за комунікативну в системі компетентностей. Формування цієї інтегративної особистісної характеристики

відбувається паралельно з процесом формування комунікативної компетентності як предметної й ключової у перспекції процесу шкільної мовної освіти як малої педагогічної системи в гуманістичній парадигмі педагогіки на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів як базисних системотвірних методологічних концептів, об'єднаних поняттям «особистість» відповідно до нормативних документів, і риторичного підходу як такого, що органічно пов'язаний із феноменом «риторичного» (стор. 261). Риторичну компетентність автор позиціонує як інтегративну особистісну якість, що включає володіння риторичними знаннями, уміннями, риторичним потенціалом, які разом визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної та риторичної діяльності. Підтримуємо В.А. Ницету й у тому, що він систематизує складові професійної компетентності учителя-словесника, який забезпечує процес розвитку риторичної компетентності учнів. Учений вказує на педагогічну майстерність, риторичну освіченість.

Важливим у дисертації є розділ 3. У ньому автор визначає лінгвістичні основи шкільної риторики. Автор наголошує, що риторика нерозривно пов'язана з низкою лінгвістичних дисциплін (лінгвостилістикою, лінгвістичною прагматикою, когнітивною лінгвістикою, теорією мовленнєвої комунікації, дискурсологією (стор. 290–291). Окремо автор досліджує поняття тексту як мовленнєвої категорії лінгвістики, визначає риторичні аспекти тексту в процесі мовотворення, глибоко аналізує текстоцентричний принцип навчання мови. Зокрема, автор досліджує феномен тексту в контексті трьох лінгвістичних концепцій: у риторичній теорії, у співвідношенні з поняттям дискурс і як одну з категорій організації особливого мовного коду.

Автор вказує, що «принцип текстоцентризму передбачає засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому» (стор. 311). В.А. Ницета висновковує на стор. 313, що «принцип текстоцентризму як лінгводидактична категорія в широкому значенні передбачає оперування

навчальними текстами в процесі реалізації всіх змістових ліній програми». Запровадження риторизації в основній школі на уроках української мови автор визначає як тактичний прийом у контексті реалізації концептуальних положень риторичного підходу.

Дослідник реалізовує концепцію через розробку власної технології. Технологію риторизації автор розуміє як педагогічну технологію запровадження риторизації з метою формування учнів риторичних умінь і риторичної компетентності (розділ 4). Привертає увагу функційна модель формування риторичної компетентності (стор. 397), у якій чітко визначено психолого-педагогічні умови реалізації: мотивація вчителів-словесників до реалізації риторичного аспекту української мови, готовність педагогів до запровадження технологій риторизації, інтеграція методологічних підходів, активних та інтегративних методів навчання, активне використання дидактичних матеріалів комунікативного й риторичного спрямування. Імпонує в моделі й набір методів, принципів навчання, що реалізуються в межах аспектних уроків та уроків розвитку зв'язного мовлення. Автор, презентуючи алгоритм діяльності за моделлю (стор. 398–420) визначає риторичні смисли технології риторизації.

Зокрема, йдеться про риторичну діяльність. В.А. Нищета наводить конкретні варіанти реалізації смислу на прикладі тем «Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні» (стор. 398), а також з розвитку зв'язного мовлення – тема «Вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії й культури в художньому стилі». Автор розробляє технологічну схему технології риторизації шкільного курсу української мови, презентує технологічну карту етапу проектування технології риторизації шкільного курсу української мови, подає технологічну схему технології риторизації навчального завдання (стор. 411), технологічну схему технології риторизації мовленнєвого розвитку учнів (стор. 413), технологічну карту етапу реалізації проекту технології риторизації мовленнєвого розвитку учнів (стор. 416), моделює структуру сучасного уроку української мови, зокрема вводить новий лінгводидактичний термін – «комунікативна атака» та визначає її як перший

етап уроку (стор. 429).

Ефективними у процесі формування риторичної компетентності є спеціальні методи навчання. Автор визначає такі: риторичні вправи, ситуаційний метод, риторичний аналіз, аналіз публічного мовлення, метод риторичних задач, риторичні ігри.

Переконливими є результати дослідження, які містяться на сторінках п. 5.1, 5.2., 5.2.4. – етапність експерименту (констатувальний, формувальний, результати експерименту та їх аналіз) рецензованої наукової праці. Виявлено, що рівень сформованості риторичної компетентності в учнів експериментальних класів зріс із 1,3 умовних одиниць у балах (середнє значення) до 1,5 умовних одиниць у порівнянні з ростом 1,3–1,4 у контрольних класах. Статистичне оброблення експериментальних даних за критерієм Пірсона підтвердило ефективність експериментальної методики формування риторичної компетентності в учнів основної школи в процесі навчання української мови.

Достовірність наукових положень і висновків забезпечується багатоаспектним аналізом досліджуваної проблеми, вдало та логічно дібраними емпіричними й теоретичними методами: аналіз та синтез, метод моделювання й класифікації, метод експертної оцінки даних, статистико-математичним аналізом одержаних показників.

Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованих В. А. Ницетою шляхів удосконалення показників та критеріїв цілісного утворення, яким є риторична компетентність учнів основної школи в процесі навчання української мови.

Дисертаційна робота розвиває теоретико-практичні положення й методологічну базу вітчизняної лінгводидактики основної школи, оскільки в ній визначено зміст, методи, прийоми, засоби розвитку компонентів цілісного утворення.

Дисертант наприкінці дослідження окреслює подальші напрями роботи, вказує на ті проблеми, які потребують першочергового вирішення. На його думку, це розроблення прикладних аспектів проблематики формування в учнів

риторичних умінь і риторичної компетентності стосовно лінгводидактичного інструментарію запровадження риторичного підходу в шкільній мовній освіті.

Підкреслимо також ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Робота вдало ілюстрована схемами, таблицями. Це сприяє унаочненню теоретичних положень, викладених автором.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Оцінюючи загалом позитивно дисертаційну роботу В.А. Нищети, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Вважаю, що у пропонованій роботі, а саме в категорійному апараті дослідження бажано було більш чітко сформулювати завдання. Автор дисертації презентує функційну модель формування риторичної компетентності (стор. 397), але чомусь у завданнях (стор. 41) це не відображено. Більш інформативно бажано було б подати й зміст практичної цінності дисертації, а саме вказати, які підручники, посібники, навчально-методичні комплекси було розроблено й упроваджено автором.

2. У п. 1.1. автор зосереджує увагу на аналізові філософських засад сучасної риторики. Подає важливу інформацію про становлення риторики в Давній Греції, Римі, в епоху Середньовіччя, епоху Відродження. При цьому за текстом наукової праці важливо було б висвітлити суто українську філософську риторичну традицію. Наприклад, проаналізувати вплив риторичної думки 16–18 століття на формування сучасної риторичної особистості (І. Вишенський, Ф.Прокопович та Києво-Могилянська академія, Г. Сковорода тощо).

3. Привертає увагу пункт 2.1.2. – «Розвиток психічних процесів у навчально-пізнавальній діяльності». На стор. 154 автор подає інформацію про види уваги (довільна, інтелектуальна), але робота виграла б, якби поряд з цим, було б запропоновано й характеристики уваги як надважливого психічного процесу, наприклад: стійкість, концентрація, розподіл, зосередженість.

4. Функційна модель формування риторичної компетентності (стор.397). Логічно й послідовно відображено психолого-педагогічні умови, методологічні

підходи, методи та принципи навчання, етапи формування риторичної компетентності. Окремо наголошено на особливостях та актуальності риторичного підходу (стор. 354). Зокрема автор зазначає: «Формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови в контексті запровадження риторичного підходу в шкільній мовній освіті пов'язуємо з технологіями риторизації» (стор. 354). При цьому чомусь автор не відобразив у моделі технології риторизації (метатехнології, макротехнології).

5. Особливим у роботі В. Нищети є п. 4.5. – «Трансформація та модернізація сучасного уроку української мови в контексті технологій риторизації». Саме в ньому автор подає власну модель уроку, вводить поняття «комунікативна атака» як одну зі складових уроку. Вказує на те, що в процесі апробації саме така модель, де «комунікативна атака» може бути першим етапом уроку, є ефективною з погляду розвитку риторичної компетентності учнів. Автор виокремлює ознаки «комунікативної атаки» (стор. 429), пропонує типологію (стор. 430), наприклад, експрес-тест, здивування власним умінням, рухові та знакові сигнали. При цьому цікаво було б, якби автор презентував також техніки впровадження цих різновидів із зазначенням чіткого алгоритму дій учителя як лідера комунікативної взаємодії.

6. На жаль, дисертація не позбавлена огріхів, що стосуються її оформлення. Насамперед йдеться про відсутність наукових преамбул до всіх розділів; про вади комп'ютерного форматування (найчастіше це відстані між заголовком і текстом, текстом і схемами); про мовленнєві огріхи, які подекуди трапляються.

8. Загальний висновок.

Дисертація В. А. Нищети **«Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови»** за актуальністю, змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу її основних результатів у публікаціях відповідає чинним вимогам

«Порядку присудження наукових ступенів» (пп. 9,10,12,13,14), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та за № 567 від 27.07.2016), а її автор – Володимир Анатолійович Ницета – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови
Черкаського національного університету
імені Б.Хмельницького

Т.В. Симоненко

Проректор
з наукової, інноваційної та міжнародної
діяльності Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького, доктор історичних наук,
професор

С.В. Корновенко